

QARAQALPAQ SÚWRETLEW ÓNERÍNDE KÍTP GRAFLKASINIŇ ORNI HÁM ÁHÍLMÍYETÍ

Uzaqbaeva Biybinaz Bayram qızı

Berdaq atındağı QMU “Kórkem óner” kafedrası Ámeliy kórkem óner: (kórkem gúlalshılıq)
qániygeligi 3-kurs studentı

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15652473>

Annotaciya: Bul maqala Qaraqalpaq súwretlew ónerinde kitap grafikasınıń rawajlanıw tariyxın, ornın hám áhimiyetin jan-jaqlı úyrenedi. Onda qoljazba miniatyuralarınan baslap, XX ásirdegi baspaxana grafikası hám zamanagóy cıfrlı tendenciylarǵa shekem bolǵan evolyuciya basqışları analiz etiledi. Maqalada Berdıǵalı Dosnazarov, N. K. Kazbekov, J. Xojamuratov sıyaqlı jetekshi súwretshilerdiń úlesi, milliy folklor, tariyxıy hám turmıslıq temalardıń sáwleleniwi, sonday-aq qollanılǵan usıllar (ksilografıya, litografıya hám basqalar) hám olardıń mádeniy áhmiyeti jaqtırılǵan. Juwmaqta, kitap grafikasınıń milliy mádeniy miyrasımızdı saqlaw hám onı keleshek áwladlarǵa jetkeriwdegi tiykarǵı roli atap ótilgen.

Gilt sózler: kitap grafikası, qaraqalpaq óneri, miniatyura, súwretlew óneri, grafika, milliy miyras, folklore, baspaxana grafikası, cıfrlı grafika.

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ КНИЖНОЙ ГРАФИКИ В КАРАКАЛПАКСКОМ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМ ИСКУССТВЕ

Аннотация: Данная статья всесторонне исследует историю развития, роль и значение книжной графики в изобразительном искусстве Каракалпакстана. Анализируются этапы её эволюции от рукописных миниатюр до печатной графики XX века и современных цифровых тенденций. В статье освещается вклад ведущих художников, таких как Бердигали Досназаров, Н. К. Казбеков, Ж. Ходжамуратов, отражение национального фольклора, исторических и бытовых тем, а также используемые техники (ксилография, литография и другие) и их культурное значение. В заключении подчеркивается ключевая роль книжной графики в сохранении национального культурного наследия и его передаче будущим поколениям.

Ключевые слова: книжная графика, каракалпакское искусство, миниатюра, изобразительное искусство, графика, национальное наследие, фольклор, печатная графика, цифровая графика

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF BOOK GRAPHICS IN KARAKALPAK FINE ART

Annotation: This article comprehensively explores the history, role, and significance of book graphics in Karakalpak fine art. It analyzes the stages of its evolution from manuscript miniatures to 20th-century print graphics and contemporary digital trends. The article highlights the contributions of leading artists such as Berdigali Dosnazarov, N. K. Kazbekov, and J. Khojamuratov, the depiction of national folklore, historical, and everyday themes, as well as the techniques used (xylography, lithography, and others) and their cultural importance. The conclusion emphasizes the pivotal role of book graphics in preserving the national cultural heritage and transmitting it to future generations.

Keywords: Book graphics, Karakalpak art, Miniature, Fine art, Graphics, National heritage, Folklore, Print graphics, Digital graphics.

Kirisiw

Súwretlew óneri insaniyat mádeniyatınıń ajıralmas bólegi bolıp, xalıqtıń ruwxıy dúnyasın, tariyxıy hádiyselerin hám milliy ózgesheliklerin kórkemlik penen sáwlelendiriwshi kúshli qural bolıp tabıladı. Bul ónerdiń bay palıtrasında grafika óziniń sıızıq, noqat hám reń arqalı obraz jaratıw imkaniyatları menen ayırıqsha orın iyeleydi. Al, grafikanıń bir tarawı bolğan kitap grafikası baspa dóretpelerdiń mazmunın tereńlestiriw, oqıwshınıń kózqarasın bayıtıw hám kitapqa jan kirgiziwshi zárúrli kórkem qural esaplanadı [1].

Qaraqalpaq súwretlew óneri óziniń uzaq tariyxı hám ózgeshe dástúrleri menen ajırılıp turadı. Bul ónerde kitap grafikasınıń rawajlanıwı qaraqalpaq ádebiyatı hám mádeniyatınıń gúlleniwi menen tıgız baylanıslı bolıp, ol milliy ruwxı, tariyxıy waqıyalardı hám xalıq dástúrlerin vizual túrde sáwlelendiriwde áhimiyetli rol oynadı. Bul maqala qaraqalpaq súwretlew ónerinde kitap grafikasınıń ornın hám áhimiyetin, onıń tariyxıy rawajlanıw basqıshların, jetekshi súwretshilerin, tiykarǵı tematikaların, qollanılǵan usılların hám zamanagóy tendenciýaların tereń analiz etiwge baǵıshlanǵan.

Erte dáwirler hám qoljazba óneri

Qaraqalpaq kitap grafikasınıń tamırları Orta Aziya regionınıń ulıwma mádeniyatına, ásirese, islam dáwirindegi qoljazba ónerine barıp taqaladı. IX-XV ásirlerde payda bolǵan qoljazbalar, kitaplar hám kodeksler miniatyuralar menen bezetilgen bolıp, bul miniatyuralar sol dáwir kitap grafikasınıń dáslepki úlgeri edi [2]. Olar diniy, ilimiy hám ádebiy shıǵarmalardı súwretlep, sol dáwir adamlarınıń turmıs tárizi, kiyim-keshekleri hám arxitekturası haqqında qımbatlı maǵlıwmat berdi. Bul miniatyuralarda naǵıs elementleri, geometriyalıq figuralar hám simvolikalıq súwretler keń qollanıldı. Qaraqalpaq xalqınıń dástúrli óneri, atap aytqanda, toqıwshılıǵı, zergerlik hám naǵıs oymakerlik ónerindegi motivler keyinirek kitap bezewlerinde óz kórinisin taptı.

XX ásirdegi rawajlanıw hám jetekshi súwretshiler

XX ásir qaraqalpaq kitap grafikası ushın jańa rawajlanıw basqıshı boldı. Baspaxana jumısınıń jolǵa qoyılıwı menen basılıp shıǵıp atırǵan kitaplar, gazetalar hám jurnallar ushın illyustraciýalarǵa bolǵan talap sezilerli túrde ósti. Bul dáwirde bir qatar talantlı grafik súwretshiler jetisip shıqtı, olar milliy ózgesheliklerdi zamanagóy kórkemlik usıllar menen jámllestire bildi [3].

Súwretshiler hám olardıń úlesleri:

I.V.Savickiy atındaǵı Qaraqalpaqstan mámleketlik kórkem óner muzeyi kolleksiyasında saqlanǵan dóretpeler qaraqalpaq grafikası, sonday-aq kitap grafikası tariyxın sáwlelendiredi. Bul muzey qaraqalpaq súwretshileriniń dóretpelerin saqlaw hám tanıtıwda áhimiyetli rol oynaydı [4].

Berdıǵalı Dosnazarov, N. K. Kazbekov, J. Xojamuratov sıyaqlı súwretshilerdiń dóretiwshiligi qaraqalpaq kitap grafikasınıń rawajlanıwına úlken úles qostı. Olar, ásirese, balalar kitapları hám folklor dóretpeleri ushın kóp illyustraciýalar isledi.

Berdıǵalı Dosnazarov óziniń kitap grafikası boyınsha jumısları menen belgili. Onıń dóretpelerinde qaraqalpaq xalqınıń turmısı, dástúrleri hám tábiyatı óz kórinisin taptı.

Jalǵas Xojamuratov sıyaqlı súwretshiler ádebiy shıǵarmalarǵa joqarı kórkemliktegi illyustraciýalar jarattı. Olardıń súwretleri qaharmanlardıń minez-qulqın ashıp beriwge, syujettiń emociyalıq kúshin arttırıwǵa xızmet etti.

Bul súwretshiler milliy ornamentlerdi, reńlerdi hám folklor motivlerin zamanagóy grafik texnikalar menen sheberlik penen biriktirip, ózgeshe stil qalıplestirdi.

Tematik elementler hám stilistik ózgeshelikler

Qaraqalpaq kitap grafikasında keńnen qollanılǵan temalar hám stilistik ózgeshelikler:

Folklor hám Milliy Ertekler: Qaraqalpaq xalqınıń bay awızeki dóretiwshiligi, ásirese, "Qırq qız", "Alpamıs" sıyaqlı dástanlar hám de túrli ertekler grafik súwretshiler ushın ilham deregi boldı. Bul dóretpelerge islengen súwretlerde batırlar, gózzal qızlar hám fantastikalıq janlı obrazları jaratıldı [5].

Tariyxıy temalar: Qaraqalpaq tariyxındaǵı áhmiyetli waqıyalar, belgili shaxslar hám tariyxıy qala qaldıqları da kitap grafikası dóretpelerinde sáwlelendirilgen.

Turmıstı sáwlelendiriw: Qaraqalpaq xalqınıń kúndelikli turmısı, sharwashılıq, diyqansılıq, úrp-ádetleri hám bayramları da kitap illyustraciýalarında óz kórinisin taptı.

Simvolika hám ornamentika: Dástúrli qaraqalpaq naǵısları, halı gúlleri hám basqa bezew elementleri kitap illyustraciýalarında simvolikalıq mánige iye bolıp, kórkemlikke elede kórkemlik qostı. Reńlerdiń qollanılıwı da ózgeshe bolıp, tiykarınan jarkın hám kontrastlı reńler arqalı milliy kolorit sáwlelendirildi.

Qollanılǵan usıllar hám materiallar

Qaraqalpaq kitap grafikasında túrli usıllar qollanıldı, olar ksilorafiya kitap grafikası rawajlanıwında úlken rol oynadı. Ağash taxtasına oyıp súwretler basıp shıǵarıldı. Linogravura keyinirek keńnen qollanılǵan bul usıl, ksilorafiyaǵa qaraǵanda jumsaǵıraq materialda islewge múmkinshilik berdi. Litografiya bul usıl arqalı súwretler tasqa túsirildi hám keyin baspaǵa berildi. Bul reńli illyustraciýalar islewge keń imkaniyatlar berdi.

Akvarel, gúash, qálemi siyalı bul súwretlew materialları kitap illyustraciýalarında keńnen qollanıldı. Olar súwretshige reń hám tonlar menen islewge, túrli effektler jaratıwǵa múmkinshilik berdi.

Búgingi kúnde cıfrlı texnologiyalar hám kompyuter grafikası kitap grafikasına jańa imkaniyatlar ashıp berdi. Jas súwretshiler Adobe Illustrator, Photoshop sıyaqlı programmalardan paydalanıp, cıfrlı illyustraciýalar jaratpaqta. Bul tek ǵana dóretiwshilik processin jeńilletip qoymay, al ilgeri múmkin bolmaǵan kórkemlik sheshimlerdi tabıwǵa járdem beredi. Kitaplarǵa islengen 3D illyustraciýalar, animaciyalıq súwretler hám interaktiv elementler de payda bolıp atır.

Zamanagóy qaraqalpaq kitap grafikası milliy dástúrlerdı saqlaǵan halda global tendenciýalar menen uyǵınlasıp, óz ornın tabıwda dawam etekte. Kitap illyustraciýaları arqalı jas áwladtı kitap oqıwǵa qızıqtırıw, olarda estetik talǵamdı qalıplestiriw hám milliy mádeniy miyras penen tanıswtırıw áhmiyetli wazıypa bolıp qala beredi.

Juwmaq

Qaraqalpaq kitap grafikası, uzaq tariyxqa iye bolǵan qoljazba miniatyuralarınan baslap, zamanagóy cıfrlı texnologiyalarǵa shekem rawajlanıp, óziniń bay hám ózgeshe jolın basıp ótti. Bul óner túri tek ǵana tekstti kórkemlik penen tolıqtırıp qoymastan, al milliy mádeniyattı, tariyxıy waqıyalardı hám xalıqtıń ruwxıy dúnyasın sáwlelendiriwde tiykarǵı derek bolıp tabıladı. Kitap grafikası arqalı milliy folklor dóretpeleri jańa turmıs tapqan bolsa, balalar ádebiyatı kórkemlik hám pedagogikalıq áhmiyetke iye boldı. Jetekshi qaraqalpaq grafik súwretshileri, óz milliy ózgesheliklerin saqlaǵan halda, túrli usıllar hám materiallar arqalı dóretiwshilik etip, qaraqalpaq kórkem ónerine qımbatlı úles qostı. Házirgi dáwirde cıfrlı imkaniyatlardan paydalanǵan halda, kitap grafikası jańa qalıplerde rawajlanıp, milliy mádeniyatımızdıń kórkemlik dárejesin asırıwǵa hám onı keń jámiyetshilikke tanıtwǵa xızmet etpekte. Ol keleshekte de qaraqalpaq xalqınıń ruwxıy baylıǵın ózinde sáwlelendirip, áwladtan-áwladqa

jetkeriwshi zárúrli kórkem miyras bolip qala beredi.

REFERENCES

1. Qoraqalpog'iston san'ati va madaniyati tarixi. (Umumiy ma'lumotlar manbasi)
2. Abdullaev, A.I. O'rta Osiyo miniatyura san'ati tarixidan. Toshkent, 1980.
3. Egamberdiyev, Sh.M. O'zbekiston grafika san'ati tarixi. Toshkent, 2005.
4. I.V.Savickiy atindağı Qaraqalpaqstan mámleketlik kórkem óner muzeyi materialları.
5. Karimov, I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent, "Ma'naviyat", 2008. (Ma'naviyat hám san'atni rivojlantirishga oid umumiy qarashlar)
6. Хожамуратов К. Б. МАҲОБАТЛИ РАҲТАСВИР АСАРЛАРИНИНГ МАЪНАВИЙАҲАМИЯТИ //Ученый XXI века. – 2022. – №. 2 (83). – С. 31-33.
7. Bazarbaevich K. K. THE SPIRITUALITY OF MAHOBATLI PAINTING WORKS IMPORTANCE //Archive of Conferences. – 2021. – С. 224-227.
8. Xojamuratov Q. B. ISSUES OF THE DEVELOPMENT OF FINE ARTS IN SCHOOLS //Modern Science and Research. – 2024. – T. 3. – №. 2. – С. 333-336.
9. Bazarbaevich X. K. TASVIRIY SAN 'AT DARSLARIDA TALABALARNI MUSTAQIL TA 'LIM OLISH FAOLIYATIGA YO 'NALTIRISH METODLARI //BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – T. 3. – №. 2. – С. 526-529.
10. Xojamuratov K. B. THE FOUNDATIONS AND FORMATION OF PAINTING IN THE FINE ARTS OF KARAKALPAKSTAN IN THE 1970S AND 1980S //Modern Science and Research. – 2024. – T. 3. – №. 2. – С. 341-345.